

Sociale coöperaties

Een betekenisvolle schakel in het participatiebeleid

Ondernemerschap kan een antwoord bieden op het vraagstuk van de falende arbeidsmarkt. Dit artikel verkent de betekenis van sociale coöperaties. Deze vorm van ondernemerschap zou een structureel onderdeel van het participatiebeleid kunnen worden. De ervaringen bij de sociale coöperaties VIDI en Scope laten zien hoe dit kan werken.

DOOR Marcel van Druenen

De Nederlandse arbeidsmarkt blijft gekenmerkt door een opvallende spanning. Enerzijds is er sprake van structurele krapte en een voortdurende vraag naar arbeid. Anderzijds bevindt een aanzienlijke groep inwoners zich langdurig in de bijstand. Voor gemeenten en uitvoeringsorganisaties is dit een herkenbaar en hardnekkig vraagstuk. Een deel van het probleem ligt in de inrichting van het participatiebeleid.

Beperkingen bestaande instrumenten

De Participatiewet gaat uit van activering en uitstroom. In de uitvoeringspraktijk betekent dit veelal een focus op snelle plaatsing in loondienst. Voor een bepaalde groep inwoners werkt dit goed, maar in de gespannen arbeidsmarkt van nu heeft die groep inmiddels wel werk gevonden. Wat overblijft is een groep die om diverse redenen niet goed past in de rigide werkorganisatie

en gezagsstructuur van een baan bij een werkgever. Bijvoorbeeld omdat de werktijden niet passen, te veel druk om te presteren wordt ervaren, er moeite is met accepteren van autoriteit. Of door gezondheidsproblemen, schulden, mantelzorgtaken of een beperkte belastbaarheid.

Het Bbz biedt ruimte voor zelfstandig ondernemerschap, maar stelt hoge eisen aan voorbereiding en draagkracht. Niet iedereen met ondernemersambities kan direct voldoen aan de eis van een levensvatbaar ondernemersplan met voldoende zekerheid van slagen en met perspectief op voldoende ondernemersinkomen. De praktijk laat zien dat mensen met vakmanschap of een goed idee regelmatig stranden tussen wal en schip: te zelfstandig voor reguliere trajecten naar een baan, en ook niet passend binnen het Bbz.

Sociale coöperaties bieden voor deze groep een alternatief perspectief, zoals eerder betoogd in [Sociaal Bestek](#). Toch wordt niet in alle gemeenten de mogelijkheid om beschut te ondernemen vanuit de bijstand geboden. En daar waar dat wel het geval is blijft de toestroom vaak beperkt. Dat roept de vraag op wat gemeenten motiveert om wel of juist niet een coöperatie op te richten of te ondersteunen. En wat gemeenten doen om eventuele belemmeringen weg te nemen.

Ontwikkelroute

De coöperatie is een zelfstandige rechtsvorm. Het is een bijzondere vorm van een vereniging die gericht is op samenwerking en die overeenkomsten aangaat met en voor haar leden. Het hoogste orgaan is de ALV (algemene ledenvergadering), het bestuur is verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken. De coöperatie maakt afspraken met de leden over wat wel en niet binnen de coöperatie wordt gedeeld en over wat van de leden verwacht wordt.

De coöperatie biedt ontwikkeltijd, zonder dat deelnemers direct worden afgerekend op financiële resultaten.

Een sociale coöperatie is een collectieve organisatievorm waarin deelnemers vanuit de bijstand kunnen werken aan hun eigen onderneming, met behoud van uitkering. Deelnemers zijn mede-eigenaar van de coöperatie en ondernemen in een gezamenlijke setting, met begeleiding waar nodig. Leden zijn geen zelfstandige ondernemers voor de belastingdienst. De coöperatie treedt naar buiten als onderneming en voert de economische transacties uit. Deze houdt bij hoeveel omzet en kosten er worden gemaakt. De winst die zij maken mogen deelnemers ook investeren in hun eigen (professionele) ontwikkeling. Dit wordt als kostenpost op de winst- en verliesrekening van het bedrijf opgevoerd.

De coöperatie biedt ontwikkeltijd, zonder dat deelnemers direct worden afgerekend op financiële resultaten. Pas wanneer sprake is van voldoende en structureel inkomen volgt uitstroom naar volledig zelfstandige bedrijfsvoering. In de praktijk blijkt deze combinatie van zekerheid, collectiviteit en ondernemerschap voor veel mensen essentieel om stappen vooruit te kunnen zetten.

VIDI

VIDI is een sociale coöperatie in Sittard-Geleen. Het is een voorbeeld van een sociale coöperatie die goed is ingebed in het beleid van de gemeente. Het initiatief kwam van een raadslid (PVV), dat ergens over het fenomeen had gelezen. De raad stond er helemaal achter en de wethouder heeft het enthousiast opgepakt. Na een haalbaarheidsonderzoek zijn de middelen vrijgemaakt voor financiering, is een projectleider aangesteld en de coöperatie opgericht. Het bestuur bestaat uit onafhankelijke vrijwilligers. Het zijn mensen met uiteenlopende professionele achtergronden. Maar zeker met affiniteit met de doelgroep en met ondernemen.

De gemeente heeft een samenwerkingsovereenkomst met de coöperatie en beoordeelt in het komende jaar de resultaten om die te verlengen. Om de financiering juridisch te borgen, is gebruikgemaakt van een zogenaamde DAEB-verklaring (zie kader). Daarmee is vastgelegd dat VIDI activiteiten uitvoert in het algemeen belang en geen ongeoorloofde concurrentie veroorzaakt. Dit biedt gemeenten ruimte om langdurig te investeren en het laat zien dat sociale coöperaties binnen bestaande kaders kunnen worden gefaciliteerd, mits de onderbouwing zorgvuldig is.

DAEB-verklaring

Een DAEB-verklaring is een document waarin een onderneming verklaart dat de door een overheid verstrekte financiële steun verband houdt met de uitvoering van een [Dienst van Algemeen Economisch Belang](#) (DAEB), en dat deze steun voldoet aan de Europese [de-minimisregels](#) om te voorkomen dat er onrechtmatige staatssteun ontstaat. Deze verklaring is nodig om te bewijzen dat een bedrijf geen te hoge subsidies ontvangt, die de markt kunnen verstoren, en wordt vaak gebruikt bij subsidies voor bijvoorbeeld kinderopvang, sociale huisvesting (DAEB-woningen), transport, en energie.

Diensten van algemeen economisch belang (DAEB) bevinden zich op het grensvlak tussen publieke belangen op nationaal en decentraal niveau en de regels van de interne markt. Voorbeelden van DAEB's zijn onrendabele openbaarvervoersdiensten, sociale verzekeringsdiensten en publieke omroepdiensten. Decentrale overheden mogen deze diensten beleggen bij een onderneming, als de markt de diensten onvoldoende oppakt of deze niet tegen maatschappelijk aanvaardbare voorwaarden verricht. De overheid mag de onderneming daarna compenseren voor het uitvoeren van de dienst zonder aanbestedingsplicht.

Instroom en uitvoering

Een aandachtspunt bij VIDI is de instroom van deelnemers. Ondernemerschap vraagt motivatie en ontwikkelpotentieel. Klantmanagers, jobcoaches en regisseurs inburgering spelen een centrale rol bij de instroom. In de praktijk blijkt dat klantmanagers het ondernemerschap niet

altijd vanzelfsprekend zien als uitstroomrichting. Daarom zet de gemeenten nu extra in op de werving, in het bijzonder onder nieuwkomers. Die zijn vaak slecht gepositioneerd op de arbeidsmarkt, terwijl ze in hun thuisland wel ervaring hebben met ondernemen. De coöperatie helpt hen om te leren omgaan met de bureaucratische verplichtingen die aan het ondernemen vastzitten.

VIDI werkt met duidelijke criteria, proefperiodes en intensieve begeleiding. Kandidaten moeten intrinsiek gemotiveerd zijn om te ondernemen of om als zelfstandige te werken en ook potentieel hebben om zich te ontwikkelen naar zelfstandigheid. De coöperatie wordt nadrukkelijk gepositioneerd als ontwikkelroute richting zelfstandigheid en als mogelijk voorstation naar het Bbz. Kandidaten worden na verwijzing eerst gescreend door de projectleider en vervolgens drie maanden op proef toegelaten. Als dat goed gaat, kunnen de kandidaten lid worden van de coöperatie en hebben ze drie jaar de tijd om zich in de beschutte omgeving verder te ontwikkelen naar zelfstandigheid.

In het tweede jaar werken de leden aan het ondernemingsplan. Het IMK (Instituut Midden- en Kleinbedrijf) kijkt dan al mee of het plan levensvatbaar is. Na drie jaar moet de ondernemer dan op eigen benen verder. In theorie kan dat ook nog als parttime ondernemer in de bijstand, maar de praktijk wijst uit dat de wettelijke kaders daarvoor te ongunstig zijn om een reële optie te zijn. De inkomsten uit de onderneming worden als parttime ondernemer in de bijstand namelijk volledig verrekend met de bijstand, maar de bedrijfskosten mogen daar niet van afgetrokken worden. Op die manier wordt ondernemen een dure hobby.

Wethouder Judith Bühler (CDA, Participatiewet) is zeer te spreken over het initiatief VIDI: 'Deelnemers krijgen niet alleen meer zelfvertrouwen, maar kunnen ook hun sociale contacten en werkervaring uitbreiden. Mensen kunnen zo op een veilige manier hun talenten ontwikkelen en doen weer mee in de maatschappij. Zo iets kan ik alleen maar toejuichen.'

Scope

Ook Scope in Delft laat zien hoe sociale coöperaties structureel onderdeel kunnen zijn van het gemeentelijke aanbod. Delft heeft er, net als Sittard-Geleen bij VIDI deed, voor gekozen om deelnemers gedurende drie jaar ontwikkelruimte te bieden binnen de coöperatie, met behoud van uitkering. Inkomsten blijven in beginsel binnen de coöperatie en worden ingezet voor bedrijfskosten en investeringen. Pas bij substantiële inkomsten volgt verrekening. Maar de gemeente heeft liever dat de prille ondernemers blijven investeren in hun bedrijf. De constructie creëert rust en voorspelbaarheid, zowel voor deelnemers als voor uitvoerders.

De sociale coöperatie biedt een veilige omgeving met begeleiding waar dat nodig is, zegt Fred Wosgien, senior beleidsmedewerker Gemeente Delft: 'Het is natuurlijk in Nederland niet zo makkelijk om te beginnen met een onderneming als in een land waar je bij wijze van spreken met je kistje sinaasappelen op de markt kunt gaan staan. Je wilt mensen niet financieel in de problemen laten komen. Mijn ervaring is dat er leuke dingen ontstaan als je mensen op hun talent aanspreekt. En het lukt mensen lang niet altijd om hun ambities waar te maken, maar we

hebben met deze aanpak wel het hoogste percentage uitstroom uit de bijstand. Meestal naar regulier werk trouwens, blijkt in de praktijk.'

Rol van professionals

Klantmanagers van het ontwikkelbedrijf Werkse verwijzen kandidaten naar Scope, als die laten merken dat ze graag iets voor zichzelf willen doen. Zij kennen de coöperatie goed en kunnen actief doorverwijzen. Ook inwoners die zijn afgewezen voor het Bbz worden expliciet gewezen op deze mogelijkheid. Verder werft Scope actief deelnemers via de informatiekkanalen gericht op mensen in de bijstand. Succes wordt niet uitsluitend gemeten in het aantal zelfstandige ondernemers. Ook persoonlijke ontwikkeling, toegenomen zelfredzaamheid en uitstroom naar werk worden als relevante opbrengsten gezien.

Wat vinden coöperatieleden belangrijk

Een landelijke enquête onder leden, uitgevoerd door LaNSCO, de koepelorganisatie van sociale coöperaties, laat zien welke onderwerpen leden het meest waardevol vinden voor hun eigen leven en ontwikkeling. Betekenisvol werk staat bovenaan met 85%. Leden vinden het cruciaal dat hun werk ertoe doet en dat zij een bijdrage leveren aan anderen. Mentale gezondheid volgt als tweede: ongeveer 80% van de respondenten beschouwt dit als erg belangrijk. Dit laat zien dat welzijn voor leden een essentieel fundament vormt. Eveneens ongeveer 80% vindt zelfvertrouwen erg belangrijk. Het versterken van vertrouwen in eigen kunnen vormt daarmee een kernwaarde. Eigen regie staat op een vergelijkbaar niveau, met ongeveer 78% dat dit als erg belangrijk markeert. Fysieke gezondheid wordt door ongeveer 70% als erg belangrijk gezien. Veerkracht volgt met ongeveer 60%, waarmee leden aangeven dat het belangrijk is om sterker in het leven te staan en om duurzaam met uitdagingen om te gaan. 40% geeft aan samenwerken als erg belangrijk te zien. De meeste leden vinden samenwerking wel belangrijk, maar minder vaak cruciaal. Ondernemersvaardigheden worden door ongeveer 35% als erg belangrijk beschouwd, wat erop wijst dat leden welzijn, stabiliteit en persoonlijke kracht als fundament zien, waarop vaardigheden volgen.

Meerwaarde voor gemeenten

De voorbeelden van VIDi en Scope maken duidelijk dat sociale coöperaties bijdragen aan meerdere beleidsdoelen tegelijk. Voor deelnemers bieden zij perspectief, structuur en eigenaarschap. Voor gemeenten leveren zij een vorm van participatie op die vaak duurzamer is dan reguliere trajecten.

Het was in Delft op zich niet zo moeilijk om te zien dat er voor een bepaalde groep mensen geen passende oplossing was, zegt Wosgien. 'Mensen voor wie de Bbz onhaalbaar is, maar die toch graag iets voor zichzelf willen doen. Daar is de sociale coöperatie dan een geschikte constructie voor, maar het is dan soms wel lastig om die ruimte voor hen te behouden. Als iemand zijn zelfgemaakte worstjes rondbrengt met zijn bestelauto dan kan je al gauw bedenken dat zo iemand ook als chauffeur kan worden ingezet. Maar dan neem je hem wel de kans af om zijn droom te realiseren. Dat hebben we dus wel goed moeten inregelen.'

Het scheelt dat Delft al lang het beleid heeft om mensen ruimte te geven om hun ambities na te streven, voegt hij eraan toe. 'En de politiek is er wel trots op als we dan goede voorbeelden kunnen laten zien.' Sociale coöperaties laten zien dat investeren in ontwikkeling kan leiden tot minder zorggebruik en minder langdurige afhankelijkheid van voorzieningen. De opbrengsten zijn daarmee niet alleen sociaal, maar ook maatschappelijk relevant.

Naar structurele keuze

Ondanks de positieve ervaringen worden sociale coöperaties nog niet altijd gezien als een vanzelfsprekende schakel in de re-integratie van mensen die moeilijk op de arbeidsmarkt een plek vinden. Financiering is kwetsbaar, instroom afhankelijk van individuele professionals en wetgeving sluit onvoldoende aan bij collectieve ontwikkeltrajecten.

Als participatiebeleid werkelijk inclusief wil zijn, dan horen sociale coöperaties daar structureel gewoon bij.

De praktijk roept de vraag op of dit terecht is. Sociale coöperaties vullen een aantoonbaar gat in het participatiebeleid. Zij bieden ruimte aan mensen die anders langdurig aan de zijlijn blijven staan. Voor beleidsmakers en professionals ligt hier een duidelijke opgave: sociale coöperaties niet langer beschouwen als uitzondering, maar als volwaardig instrument binnen een sluitend participatieaanbod.

Slot

De voorbeelden van onder meer VIDI en Scope, en ook dat van Lichtpunt in Alkmaar uit het eerdere artikel over dit onderwerp, laten zien dat sociale coöperaties werken. Mits zij serieus worden ingebed en ondersteund. Zij vragen om vertrouwen, bestuurlijke ruimte en een bredere definitie van succes. En vooral om bekendheid met het bestaan ervan en kennis over hoe de sociale coöperatie kan worden ingepast in de re-integratiepraktijk. Als participatiebeleid werkelijk inclusief wil zijn, dan horen sociale coöperaties daar structureel gewoon bij.

Marcel van Druenen is directeur van SAM, de beroepsvereniging voor uitvoerders in het publieke sociaal domein en redactielid van Sociaal Bestek.